

Açış Oturumu

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ülkemizde Modern Sporların Gelişimi

Vahdettin Engin*

Ülkemize modern sporların girişı genellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı ve sonrasına rastlar. Modern sporlar denince, öncelikle jimnastik, futbol, atletizm, grekoromen güreş, boks, bisiklet, yüzme, tenis, hokey, kriket, basketbol, voleybol, kayak ve yelken yarışları vs. gibi branşlar akla gelir.

Öncelikle modern olan nedir? Ona bir bakmak lazım. 18. yüzyıl sonları ve 19 yüzyıl başlarında Osmanlı Türkiye'sinde birçok müessesenin tılandığını ve işlevini yitirdiğini görüyoruz. Artık birçok alanda Avrupa'dan geri kalınmıştır. Bu durumda devlet adamları çözüm arayışına girmişlerdir. Neticede gelinen nokta şu olmuştur. "Avrupa ülkeleri ile rekabet edeceksek kendi insanımızı en donanımlı şekilde yetiştirmeliyiz. Bu da çağın gereğı gibi eğitim veren okullar açmakla olur." O zaman model Avrupa olacak. Bu anlamda bir örnek verelim: Fransız eğitim sistemini model alan ve müfredatı da Fransız okullarına uygun bir yöntem kullanacaksınız. Fen bilimleri ağırlıklı müfredatı birebir aldığınızda ülkenizde bir Fransız Okulu kurmuş olursunuz. Buna karşılık o müfredata Türkçe, Türk Tarihi, Arapça, Farsça, Din Dersi ilave ettiğinizde artık bu müfredat çerçevesinde bir Fransız okulu olmaktan çıkıyor. Yerli motifler işin içine giriyor. Böyle olduğunda gençler yerli kültürden de uzaklaşmamış oluyorlar. İşte model birebir alındığında buna "Batılılaşma" diyoruz. Yerli motifler katıldığında ise "Modernleşme" diyoruz. Modern sporlar açısından buradan çıkaracağımız sonuç şudur. Modern eğitim alarak yetişen gençler modern spor dallarıyla tanıştıklarında ilgi gösteriyorlar, kolayca benimsiyorlar ve uygulamada da başarılı olabiliyorlar.

* Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye, vahdetengin@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-5753-655X> DOI: 10.37879/978-975-17-6294-8.2025.1

Modern sporların ilk yapıldığı Osmanlı şehirleri olarak İstanbul, İzmir, Selanik'i gösterebiliriz. Öncelikle buralardaki yabancıların durumuna bir bakalım. Kapitülasyonların sağladığı imtiyazlardan yararlanarak koloni halinde yaşayan aileler sık sık çayirlara ve mesire yerlerine giderek kendi aralarında çeşitli spor dallarını icra ediyorlar. Bunlara ilave olarak Osmanlı limanlarını ziyaret eden İngiliz savaş gemilerinin personeli şehirde bulundukları zaman diliminde spor müsabakalarına katılıyorlar. Özellikle takım oyunlarında yeterli sayıda sporcu bulamayan aileler gayrimüslimleri de oyunlarına ortak ediyorlar. Zamanla Türkler de bu spor dallarıyla ilgileniyor.

Türk gençleri sporu bir eğlenceden öte sağlıklı bir vücuda sahip olmanın aracı olarak da görüyorlar. Nitekim "İdmançı" ve "İdmançılık" kavramı sık sık kullanılıyor ve giderek yaygınlaşıyor. II. Abdülhamid döneminden itibaren gençlerin hem zihin hem de beden sağlığı için spor yapmanın yararları gazete sütunlarında yer alıyor. Yapılan sporlar gençler arasında ilgi gördüğü gibi halk da seyir amaçlı olarak ilgi gösteriyor.

II. Meşrutiyetle beraber idmançılık hem zihin hem de beden sağlığı yanında aynı zamanda savaşa her zaman hazırlıklı olmanın gereği olarak da önemseneyecektir. Ayrıca spor etkinlikleri artacaktır. Spor bayramı adıyla düzenlenen organizasyonlarda her dalda sporcular birbirleriyle rekabet edecektir. Bu bağlamda 1911 yılı spor bayramında Türk kadın sporcuların da yer aldığını görüyoruz. Kadınlar arası sürat yarışlarına katılan Besime Hanım birinci, Macide Hanım ikinci olmuştur. Besime ve Macide Hanımları ilk Türk kadın atletler olarak tanımlayabiliriz.

II. Meşrutiyet döneminin hâkim unsuru İttihat ve Terakki iktidarı giderek Osmanlıcılıktan Türk milliyetçiliği fikrine daha fazla yaklaşmıştı. Nitekim bu yıllarda düzenlenmeye başlanan Ergenekon şenlikleri vesilesi ile gençlere Türk milliyetçiliği ve vatanseverlik fikri aşılanıyordu. Ergenekon şenlikleri kapsamında jimnastikten atletizme, güreşten bisiklet yarışlarına ve özellikle futbola kadar birçok sportif gösteri yapılıyor, gençlere sağlam bir beyin yanında, sağlam bir vücuda sahip olmanın gerekliliği öğretiliyordu. Dönemin telakkisine göre futbol bir eğlenceden öte idmandı. Bu yüzden ülke savaş ortamında olsa dahi futbol müsabakaları devam etmeliydi. Nitekim etti de.

Bu kapsamda Türk Milli futbol takımının ilk maçını 1913 yılında yapması önemlidir. 1916 yılında yapılacak Berlin Olimpiyatları hazırlıkları var. Yani Türkiye Berlin Olimpiyatlarına katılacak, bunun hazırlıkları ile meşgul. O dönemde en güçlü olduğumuz alan futbol. Dolayısıyla futbolda Berlin

Olimpiyatlarına katılma kararı verildi ama bir hazırlık yapmak lazım. Futbol Heyet-i Merkeziyesi diye bir kurum var. Aslında bugünkü federasyon. Futbol Heyet-i Merkeziyesi bir Türk milli takımı oluşturdu 1913'te. Burada çarpıcı bir bilgi verelim bu vesileyle. Hep, "Türkiye ilk milli maçını 1923'te Romanya ile yaptı." denir. Bu doğru olmayan bir bilgidir. 30 Mart 1913 tarihinde, Fenerbahçeli ve Galatasaraylı futbolculardan oluşan Türkiye Millî Futbol Takımı ilk yabancı temasını bir İngiliz gemi personeliyle yaptı. Maçı 2-0 kazandı. İngilizler şaşkın. "Adamlara futbolu biz öğrettik, bizi evire çevire yendiler." dediler. Dolayısıyla bir mazeret aramaları lazım. Mazeret hakem. Hakem Fuad Hüsnü Bey. "Fuad Hüsnü Bey Türk'tü, taraf tuttu." dediler. 6 Nisan'da yani 1 hafta sonra yeni bir maç yapıldı. O maç da 1-1 bitti. Hakem İngiliz. Hatta İngiliz hakemin Türk Millî Futbol Takımının bir golünü saymadığını o dönemdeki kaynaklar yazıyorlar.

Aynı dönemde sporun ülke sathına yayılması için İstanbul kulüplerinin bir girişimi var. İstanbul'un önde gelen kulüplerinin temsilcileri bir toplantı düzenlemişlerdir ki aralarında Hamit Hüsnü, Ali Sami, Ahmet Robenson, Galip, Nasuhi, Rıza, Cevdet, Celal ve Bekir Beyler vardır. Görüşmeler devam ederken Fenerbahçe Başkanı Hamit Hüsnü Bey bir fikir beyan ediyor. Bu fikir "Futbol maçlarının oynanmadığı dönemlerde Anadolu vilayetlerini dolaşıp futbol oynayarak bu bölgelerdeki gençlerin spora teşvik edilmesi." şeklindeydi. Bu fikir diğerleri tarafından da benimsendi. Önce yakın şehirlerden başlamak üzere futbol takımları ile turneye çıkılacaktı. Mesela İzmit, Bursa, Eskişehir, Konya, Isparta, İzmir gibi şehirlere gidilecekti. Hatta futbol dışındaki branşlarda da idmcıların götürülmesi uygun bulundu. Gidilen şehirlerde aynı zamanda spora dair konferanslar verilecekti. Fakat savaş şartlarında bu mümkün olmadı.

Savaş bittikten sonra mütareke döneminde, bu düşünce yeniden canlandırıldı. 15 Nisan 1921 günü Kadıköy'de İttihat Spor Kulübü binasında bir araya gelen on altı futbol kulübü Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ)'ni kurmaya karar verdiler. Şöyle bir gerekçeleri vardı: "Türk milleti son yıllarda yaşanan gelişmeler çerçevesinde maddi ve manevi anlamda büyük bir çöküntü içine girmiştir. Anadolu'muzun baştanbaşa harabe haline gelmesini istemiyorsak bütün bu sıkıntıları gidermek zorundayız. Yoksa bir zamanlar Türk gibi güçlü darbimeseli ile anılan bu asil millet yok olup gidecektir. İşte Türk İdman Cemiyetleri ırkımıza, varlığımıza kasteden bu marazın, bu hallerin dehşeti karşısında yürekleri titreyen gençler bu millete taze hayat ve kuvvet vermek için birleşmelidirler. Bunun için ülkedeki iller

idman mıntıkaları olarak belirlenecektir. Bundan amaç başta futbol olmak üzere bütün spor dallarını Türkiye geneline yaymaktır. Bunun için de her yıl mıntika birinciliği ve ardından Türkiye birinciliği müsabakaları tertip edilecektir. Bu sayede gençler sporla haşır neşir olarak kötü alışkanlıklara yönelmeyecekler, zihnen, ahlaken ve bedenen sağlıklı nesiller yetişecektir.”

Bu gibi gerekçelerle TİCİ tüzel kişilik kazanmak için Dâhiliye Nezareti'ne başvurdu. 22 Mayıs 1922 tarihinde Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı resmen kuruldu ve Ali Sami (Yen) Bey başkanlık görevine seçildi. Cemiyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra futbol, güreş ve atletizm federasyonlarının kuruluş süreçleri tamamlandı. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, kamu yararına çalışan dernek sıfatıyla, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün himayesinde, Başbakan İsmet İnönü'nün fahri başkanlığı altında bulunan, ülkenin çok sporlu resmi spor örgütüydü.

TİCİ'nin ülkeyi dışarıda temsil etmesi yetkisi olmasına rağmen, 1924 Paris olimpiyat oyunlarına katılacak maddi imkânları yoktu. Türk insanının Türklük bilinci içerisinde milli temsil duygularının beynelmilel müsabakalarda gelişeceğine inanan Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, Maarif Vekili Sefa Bey vasıtasıyla Selim Sırrı Bey'e bir telgraf çekmiştir. Telgrafta gençlerimizin 1924 Paris olimpiyat oyunlarına iştirak edebilmesi için ne tarz bir yardım gerektiği yetkili kimselerle görüşülerek bildirilmesi istenmiştir. Türklük kimliği ilk defa birçok ülkenin katıldığı uluslararası düzeyde temsil edileceğinden olimpiyatlara katılımın üzerinde önemle durulmuştur. Bu nedenle, Cumhuriyet Hükümeti 16 Ocak 1924 tarihli kararıyla Türk gençlerinin 1924 Paris olimpiyat oyunlarında ülkelerini başarılı bir şekilde temsil etmeleri için TİCİ adına bütçeden 17.000 lira ayrılmasına karar vermiştir. Böylece Türkiye Paris olimpiyatlarına; futbol, güreş, atletizm, eskrim ve bisiklet dallarında 40 sporcu ile katıldı. Olimpiyatta Türk sporcuları başarı elde edememişlerse de bu tarz uluslararası büyük bir organizasyonda ilk defa yer alınmış olması ülke sporunun geleceği açısından bir hayli önem taşımıştır.

Görüldüğü üzere ülkemizin spor geçmişi Cumhuriyetle başlamadı. Çok öncesinde belirli bir plan çerçevesinde sportif faaliyetler mevcuttu. Gerek okullarda gerekse toplum dâhilinde, modern sporları yapan ve bunları seyirci olarak takip eden geniş bir kitle mevcuttu. Futbol birikimi, spor birikimi Osmanlı döneminde erken tarihlerde başlamış ve üzerine birçok şey de ilave etmiş olarak günümüze kadar gelmiştir. Dolayısı ile spor kulüpleri Osmanlı döneminde başlayan rekabetlerini Cumhuriyet döneminde de sürdürmüşlerdir.

Böyle bir birikimimiz var ama günümüzdeki bazı gelişmeler çerçevesinde bakıyoruz ki Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) için Türk futbolunun miladı 1959. Acaba federasyon ülkemizin geçmişinde bir futbol birikimi olduğunu bilmiyor mu? Muhtemelen bilmiyor. TFF'nin resmî sitesine bakıyoruz. Kuruluş yılı olarak 1923 yazılı. 1923 evet ama bu milattan önce bir tarih değil ki. 100 yıl önceki bir tarih. Peki, TFF hangi ayda, hangi günde kuruldu? Federasyon bunu niye bilmiyor? Bilse resmî sitesindeki tarihçesine koyar. Demek ki bunu da bilmiyor. Üstelik 1923 yılı doğru bir tarih de değil. 1924 Paris olimpiyatlarına davet edilen Türkiye katılım sağlayabilmek için kurullarını iki yıl önceden hazır etme durumundaydı. Nitekim hazır etti ve futbol branşında olimpiyatlarda yer alabilmek için 1922 yılında "Futbol Encümeni" adıyla federasyonu oluşturdu. TFF yöneticileri herhalde bunun farkında değiller. Olmamaları da doğal, çünkü onlar için Türkiye'de futbolun miladı 1959. Peki ondan öncesi? Ondan öncesi yok. Karanlık bir dönem! Böyle bir şey olabilir mi? Niye 1959? Sen 1913 yılında mili takım kurmuşsun. Türk milli futbol takımı. Maç yapmışsın. "Futbol Heyet-i Merkeziyesi" var. Futbol Heyet-i Merkeziyesi de bugünkü Türkiye Futbol Federasyonu. Ayrıca 1922 yılında yeniden yapılmışsın. Hal böyle olunca 1959'u futbolda milat olarak kabul etmek son derece sorgulanması gereken bir husustur.

Şu hususu tekrar vurgulamakta yarar var. Osmanlı döneminde hayata geçirilen bütün organizasyonlar ve bunların Cumhuriyete intikal etmiş olarak devamında yapılan organizasyonlar birbirini takip eden gelişmelerdir. Bu anlamda Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde birbirinden farklı süreçler yaşanmamıştır. Buradaki hedef gençlerin beden ve zihinsel olarak iyi yetişmeleri ve sporun bütün ülke geneline yayılmasıdır. Biliyoruz ki Mustafa Kemal Atatürk zihnen ve beden iyi yetişmenin yanına ilave bir kriter daha koymuştur. Atatürk ne diyor: "Ben sporunun zeki, çevik ve aynı zamanda ahlaklısını severim." Bu her dönemde dikkate alınması gereken son derece önemli bir kriterdir.

Söz Atatürk'ten açılmışken, onun güreş ve at yarışları gibi geleneksel sporları seyretmeye daha meyilli olduğunu, kürek çekmeyi ve yüzmeyi de sevdiğini vurgulamak lazım. Futbola çok meraklı olmasa da Cumhurbaşkanlığı döneminde sadece bir defa futbol maçı seyrettiğini biliyoruz. O da 1 Ekim 1925 tarihinde Bursa'da, Fenerbahçe ile Bursalı ve Ankaralı futbolculardan oluşturulan karma takımın maçını izlemiş olmasıdır.

O gün Gazi Mustafa Kemal Paşa, dokuma fabrikasının temel atma törenindeydi. Bu esnada resmi programda yer alan elektrik fabrikası ziyaretinin

Gazi tarafından maça gitmek üzere ertelenmesi önemli bir detaydır. Mustafa Kemal Paşa, temel atma töreninin ardından hemen maça gitmek istediğini dönemin Bursa Valisi Kemal Gedeleş'e bildirmiş, böylece heyetin güzergâhı değişmiştir. Gazi, Atıcılar sahasında halkın tezahüratıyla karşılanmış ve maçı kendisi için özel olarak hazırlanmış köşk benzeri platformda seyretmiştir.

1923-1938 yılları arasında Atatürk'ün seyrettiği ilk ve tek futbol müsabakası 1-1 neticelenmişti. Maçın bitimiyle beraber Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Bursa Atıcılar sahasından tıpkı geldiği gibi "Yaşa" nidaları ve halkın sevgi gösterileri eşliğinde ayrılmıştı.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra kısaca şu hususları da ilave etmek isterim. Günümüzde birçok branşta sporcularımız gerek bireysel gerekse takım sporlarında önemli başarılarla imza atıyorlar. Bununla övünüyoruz. Daha iyisinin olması için de devletimiz gerekli yatırımları yapıyor. Teşekkür ederiz.

Konuyu güncelleştirmek adına bir konuya daha temas etmek isterim. Futbol ve diğer spor dalları başlangıç itibarıyla amatör ruhla yapıldı. Kulüpler arasındaki rekabet de bu çerçevede yaşanır, centilmenlik ön planda olurdu. Rakip taraftarlar bir arada maç izlerlerdi. Giderek profesyonelleşmenin yaygınlaşması ile rekabet unsurları çoğaldı. Çıkar çatışmaları ön plana çıkmaya başladı. Özellikle de günümüzde futbolun endüstrileşmesi çıkar çatışması noktasında ciddi problemler yaşanmasına yol açıyor. Fanatizm de bu gelişmeler çerçevesinde kendini daha fazla hissettiriyor. Bununla birlikte özellikle futbol merkezli olmak üzere adalet duygusunun zedelendiği gözlemleniyor. Hâlbuki futbol rekabet unsurunu muhafaza etmekle beraber, barış ve kardeşliğin ön planda olduğu durumlarda daha güzel bir anlam kazanıyor. Diğer spor branşlarında da rekabet olmakla beraber futboldaki yanlışlıklar burada çok fazla ön plana çıkmıyor. Dolayısı ile Türk sporcuları gerek bireysel gerekse takım sporlarında uluslararası arenada başarılı sonuçlar alabiliyorlar.

Sözlerime son verirken, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ile Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu Başkanlığı ve Gazi Üniversitesi iş birliğinde düzenlenen "Cumhuriyet'in Kuruluşundan Türkiye Yüzyılına Türk Spor Kongresi'nin" başarılı geçmesini temenni ediyor, başta tertip komitesi olmak üzere emeği geçen herkese teşekkür ediyorum